

SZEMLE

*Folyjni hagyni vagy taksálni az időt?*Bertha Zoltán: *Sorsmetszetek*; Szokolczay Lajos: *Sorsszerűség, álom, etika*

„ez az élet átélő látása, ez a művészet”

Ady Endre

Mihelyt az ember túl-
néz a mítoszon, s
lát is, készülhet kesered-

ni. Egy jeles percepcióval megint kevesebb. A helyén valami vakult erőnek kell rejlenie, oly szerepkörnek és uralomnak, amely hajdani civilizációk lelki, kulturális pilléreit egyszerre csak mesei érdeművé alacsonyítja. Racionalitásától majd szétrobbanó korunkban bajosan elismerhető Ananké életегyengetése s Adrasz-teia strázsauralma! A századok elássák a fantázia előző századokból származó képeit és szólamait. De eláshatják-e? Nyertünk-e, ha a sors egykori mindenhatóinak története színesen összegondolt csűrés-csavarássá pilled, csillagzat és fátum pedig a történelemmel egybeszabott dilemma immár?

Anyát s lányát, a hajdan kivételes felvázású két istennőt a jóindulattól átítatott emlékezet a mítosz nyugállományú szereplői közé állítja. És a sorssumma fölött, íme, jó pár száz évek óta hitelezők s adósok egészen valóságos kezei hadonásznak és intézkednek. Egyik idő a másik után ilyen egyszerűen vetné magát a sorsba?

A sors persze konzekvens. Csapkod tovább. Különös fényt nyerve a metafizikától, s földi érdekektől átítatódva, itt homálylik-világosul, mint valamiféle közvetítés vagy előre kijelölt betetőződés. Mindenesetre rafináltan létrejövő entitás. Sokszor tapasztalt nehézsége nem annyira szellemek és erők vétkéből (ámbár az erőltetetten lefokozni akart erkölcs elgyengüléséből is) fakad, hanem csapongásából; dominanciáit a szeszély cibálja. Hol egy emberinél magasabb logika, hol meg a vak irracionalitás. Legalábbis így érezhetni.

Sötét láng, fényes hűvösség: ez a sors?

Kedvre-kényre kárhoztatható. Holott akármit jelentsen, nem büntetés.

KORTÁRS, 2012;
HOLNAP, 2012.Engedékenysége vi-
szont lelkesült rajongó-
kat vonz. Nemessége és

alávalósága között, oda és vissza, cikázik a gondolat. Mely ponton állapotdjék meg? Ki találja fején a szöveget? A leibnizi előre megteremtett összhang a szabatos? Vagy a deterministák tanai? Hume, Schopenhauer, az iránytalan galoppírózó világgal együtt futó s kérdéseit parancsolatok hámjává változtató Stirner, esetleg háttal a végzetnek a szadduceusok, avagy a sorshitű esszénusok? – Nietzsche embere meg mindéig divatos. Hiszen mintha tudomásként valamennyi tan mélyén megjelenne, átvéve vagy átformálva, Seneca keresztényi szálakból szőtt, de legalábbis afféle szellemben kijelentett szentenciája. Az a költőien megragadó sztoicizmus, amely szerint „ha beleegyezel a végzetbe, akkor vezet, ha nem egyezel bele, kényszerít”.

Predesztináció volna hát a sors? Igaza van, és még sincs egészen igaza Kemény Zsigmondnak. „Sorsunknak engedelmeskedni vagyunk teremtve.” E kijelentés egyszerre engesztelhetetlen és hajlékony. Csakhogy a predesztináció bonyolultabb úton-módon válik valóra. (Nem ugyanolyan előfeltételekkel teremtett mindenki, fejtegeti Kálvin.)

A sors pedig pályák és alakulások fölött egyszer kavargó titok gyanánt, máskor nyílt aspektusként abban enged vitát, hogy arca a változatok kavalkádjából mikor, miért cseréli egyiket a másikra. A hadonászó, rendelkező kezekről kiderül, hogy izommunkájukat az érdek irányítja. De a sors bőszerű csapongásaival és arcának csereberéivel együtt sem fordítható át a körülmények, életutak és cselekedet pongyola definíciójává. Az pedig, hogy a feladatkerülés egérútjának vegyük, súlyosabb volna az oktondiságnál: már elmérgedt ügygyűség.

A sors az, hogy okunk van a következő cselekedetre, s a rákövetkezőre is. És sors az, hogy – kizárva áthasonulást és fölcserélődést – mit kínál az idő.

Akár szorultság, akár megnyugvás: a rendeltetés mindenáron lenni igyekszik. Alighanem épp ebben az akaratban termékeny. Azonfelül érzések és fordulatok kifogyhatatlan forrása. Minden esemény, akár véletlen, jószágot hoz, akár szörnyű borzalmat szül, reakciót gyújt. S annyi feszültséggel teljes, annyi benne a lélekizgatás, hogy jóformán muszáj irodalomná válnia.

Hogy a sors mibenléte az esztétikumban is kifejeződjék (hiszen a művészi világvértékelés bármi fokon voltaképp a sorssal összefüggő valami), századról századra határozottan megjelenő akarata és iránya az alkotásnak.

„Sors, nyiss nekem tért...” Nagy kérelem, egy költő kívánsága, de minden szívben ott lüktet. A poéta sóhaja magyarázat tárgya lesz; higgyük el, a magyarázó folyamat e ponton egybevág a költőével. Míg a hellén szellem az alakulás szemléletének adott elsőbbséget, a keresztény látásmód másként közelített a dolgokhoz. Ha azt mondjuk, hogy Káinnal (a bűnöség és az ártatlanság végeláthatatlan hullámzását és az időfolyás egy új szemléletét megnyitva) beköszöntött a történelem, erre például Jaspers aligha csóválná a fejét. „Sors, nyiss nekem tért...” – a sóhaj, legalább részben, a történelemnek szól. Folyni hagyni vagy taksálni az időt? – a kérdés mélye, akármi is a válasz rá, élményt feltételez, s ennek ösztönzésére hallatja szavát minden sorsérzékeny szerző. Tiltakozik, bevall, gyón, belenyugszik, de mindenképp kifejez valamit. Valamit, ami időnként magyarázatot követel. A Petőfi-féle folyamat egyetemes.

Bertha Zoltán és Szakolczay Lajos nem álltak meg a folyamodványnál. Sóhajtozás helyet megírták a maguk sorsszemléletének és művészi sorsélményének néhány fejezetét. S ahogyan megírták: mindegyikük költői mélységű, behatóan ismerik témáikat, de míg Bertha stílusa tömböket görget, mármár a szaknyelv barokkjáig menve, addig Szakolczaynál könnyedebb, franciásan kanyargó mondatokban fordul a lényeg.

A sorsot testileg-lelkileg átérző s előre sejtő eminens idegemberek között is kivételes Ady Endre, s az irodalmat az élethez a minőség nevében s a kvalitás ideáinak fényében közel vivő Németh László: ők Bertha Zoltán kitüntetett impressziói. Ady és Németh némely tények tükrében: magától értetődő összefüggés. Ám meglehetősen bonyolult kapcsolódás az övék. Elmondani róluk, hogy mindketten a magyar sors zenészei és gondolkodói: se több, se kevesebb, mint emlékeztetni egy saroktényre. Csak-hogy amennyire összefüggenek, majdnem úgynyira (s kivált egyéniségükben) elütő gyűjteményei és folytonosságai a magyar sorsnak. Igen, Németh leírja Adyról, hogy „határtalanul megtárgyította a magyar költőség jelentőségét”. Ez igaz. De nem attól az „idegrendszer-lírát” preferáló *Nyugattól* válik-e, amelynek Németh által rossz szemmel nézett egyéniségkultusza éppen Adyban igazolódik? – ámbár távolról sem zavartalanul, azonban elég harsányan. A céhen kívüli közismeret ma is úgy könyveli: ha a *Nyugat*-nak nem is egy Ady Endre nevű vidéki fiú a fundamentuma, de a cégérén ő a legfényesebb név.

Amikor Bertha „friss étellel tele” Ady-korszerűségről értekezik, amikor az erdélyi magyar költészet Ady-élményeit elemzi, csupa lényeg. Egyvalami azonban okvetlenül összefért volna az Ady-esszenciával. A korszerűség okán legalább megemlíteni azt a színdús, terjedelmében is impozáns kisprózaí termést, amelyből egy jó kötetnyi merítés biztosan e műfaj, a magyar *short story* legéleje. Az Ady-publicisztika pedig egyetem. Az újságíró Ady a közírásban úgy öleli össze a korfelfogást az időtlenséggel, s olyan poétikán fekteti, mintha száz év egy év volna: őt olvasni – ha itt-ott kihagy, s némelykor hatalmasat téved is – többnyire annyi, mint az élet, a kárpáti sors drámaian maradandó problémáival szembesülni. Az ő igen tarka publicisztikai megnyilvánulásai akárha egy mai író gondjai volnának.

Ahogy eszméinek tüzeinél felkeresi őt Bertha Zoltán, az aktualitás hasonló fényveti az alanyi sorsfórum Németh László is.

[Szemle]

Németh időszerű és időtálló válaszokat ad sorskérdéseinkre, hangsúlyozza Bertha, s jól teszi, hogy elmondja. A Németh-műhely: sorsfélto és értékgazító. A róla való gondolat és kommentár: egy pompás elme és nagy szív már-már intézményszerű működéséhez fűzött magyarázat. S ebben a *Sorsmetszetek* szerzője eminens. Talán majd egyszer e műhely utópiáira, talán az Ady-Németh-ízléskülönbségre is sort kerít; mennyire érdekes lenne kifejtetni, mondjuk azt a gondolati perpatvart, amelyet a két nagyság a halhatatlanságban folytat, például az Európa-eszmét, atlanti vonzódásainkat vagy történetesen némely íróelődeik, például Arany János megítélését illetően. Mindenesetre az, hogy e két óriás kétségbeesett józanságában és ádáz ábrándjaiban egyén és közösség sorsviszonya csaknem tomboló inspirációként jelentkeznek, kellő fényt kap Bertha Zoltánnál.

Szakolczay Lajosé vagy ötször akkora könyvtér; visszamegy a Bibliáig, hogy azután az egyik legfiatalabb klasszikus sorsszakértőhöz, Nagy Gáspárhoz íveljen. Szakolczay dolgozata a Nagy Gáspár nevű egyszeri szóló lelket (adott írásterjedelmen belül) a lehető alaposáig fejezi ki. S hogy megint észrevegyük, a két széptani szakember köte- te, Bertha Zoltántól a már említett *Sorsmetszetek* (Kortárs Kiadó, Bp., 2012), Szakolczay Lajostól a *Sorsszerűség, álom, etika* (Holnap Kiadó, Bp., 2012): okvetlenül viszony, összefüggés, dialógus – már szinte klub; ugyanis Bertha Zoltán úgyszintén ad egy okos, barátian közvetlen portrét Nagy Gáspárról.

„...nyitottsága segítette, idegen világokat és az övétől eltérő gondolkodásmódokat befogadni. Költészetének karakteréből és költői világlátásából azonnal kiviláglik, hogy mely irányzat állt szívéhez legközelebb, ám értékelni tudta, sőt magába örökíteni – olvasáskultúrája a maga nemében ezért volt zseniális – a vele (természetesen nem erkölcsileg!) szögesen szembenálló műveket is.” Egy különösen ragyogó lélekizgatóról, a minden költői gesztusában egyszerre derekas férfúrról és megértő angyalról, Nagy Gáspárról kerekíti e gondos képet Szakolczay Lajos.

Amennyire nem meglepő, annál inkább észbe vésendő, hogy Nagy Gáspár művészi magassága és emberi alázata, más ceruzával rajzolva, kicsit más nézőpontból ábrázolva, de lényegileg Bertha Zoltánnál is az a kép, mint Szakolczaynál. „Egy kristályos elme – írja Bertha Zoltán –, szójátékos, modern, avantgárd jellegű lírai villódzásokkal teli költemények alkotója, egy bátor, rebellis hangütésű poéta, felkavaró szellemi cselekedetek véghezvivője: s közben egy végtelenül szelíd, meghatóan kedves, a lehető leghagyományosabban póztalan, természetes, barátságos, egészségesen egyenes és derűsen közvetlen emberi egyéniség.”

Kulturált társaskörök irigykedve hallgathatnák, ahogyan a két irodalomtörténész megerősíti egymást. „Amit a politika, a taktikázgatók siserahada elmulasztott, azt egyértelműen hangos szóval (némelykor a metaforikus beszéd erejével) a szellemében szabad literátor világgá kiáltotta. Balassi Bálinttól Nagy Gáspárig követhető a bátor hang: a szöszék forradalmi hevülete” – üti fel a hangot Szakolczay. És a bátortalanokkal szembeni orkánemberekről, az egzisztenciális drámák és a szociális szempontú sorsattitúd alakjairól Bertha Zoltánnak is megvan a mondandója: „Ez a sajátosság (tudniillik a nemzeti identitásnak magas nívón való, sajátos megfogalmazása – K. L.) nem teherként, ahogyan némelyek ezt Adyig, Nagy Lászlóig vezetve értékszegényítő tényezőnek tartják, ellenkezőleg: különleges értékvilágot teremtő, külön poétikai jellemvonásokkal bíró, sajátos nyelv- és esztétikumformáló minőség.”

Ha a hasonlóságok lendítik meg a két kötet jelképes dialógusát, épp az bennük az érdekes, hogy analógiáikon túl mindegyiket a jól felismerhető szerzői egyéniség determinálja.

Szakolczay a könyvészetileg szerencsésebb. Vagy eleve expanzibilis alkat. Él is a tágassággal. De mindjárt a könyve portájánál két olyan tanulmány várja az olvasót, amely párhuzamos Bertha méretre vékony dongájúbb kötetének nyitányával. Természetes, hogy mindkét szerző a saját szimpátiái-

val bizonyít. Bertha Zoltán mondja, hogy a magyar irodalmi ihletettség sajátsága „a transzcendentális világszemléleti perspektívák örökös létharcban megedzett vallási-metafizikai beállítottsága”. Szokolczay Lajos is eljut ugyanide. Ekként fogalmaz: „A kereszt mint meghatározó jelkép (...) beragyogja az egész művészetet, irodalmat.” Az alapokról szólván, ez így rendben is levő. És sebj, ha már százharmincszor elhangzott. Utóvégre: mikor volt szívszorítóbban időszerű, mint ma? Erre vonatkozólag a tán legmodernebb filozófusos, Ágoston jó előre felkészítette az utódokat: mi az ára végiggondolni a sorsot érintő hitet és kételyt. Ugyhogy tessék csak sokadszor is nyomatékositani, hogy a jézusi jó: tisztán az: ami, nem *úgynevezett* jó – mindent nem itathat át az emberiség tán legaljasabb századának, a XX. századnak a tétova relativizmusa. Különben is, e századnak a bátorsága a gonoszságra már megvolt – ha van még tartalék a jóakaratra, a fak-tuálisnak most a *fair* változata következnek. Amennyiben nem vétkezik még komiszabbul az a maflán merész egyhangúság.

A nem új keletű, de igenis hangsúlyozandó dolgokról Bertha és Szokolczay a legjobbkor beszélnek. Eléggé valószínű ugyanis, hogy mostanság sarkallik: a haszonéhes világ képes lesz-e szakrális, lelki érvekkel s egyéb belső energiák mellett a szépség titkaira hivatkozva visszaszerezni valamit jobbik fele egykori minőségéből, vagy tovább szédeleg a nihilizmus és a nyomorúság hullámain, egyre meredekebben aláhajló szociális medrekben, a bizonytalan felé. A *Nemzeti irodalmi paradigma* Bertha Zoltántól, a *Nemzetudat és irodalmunk*, valamint a *Hit, erkölcs, magyarság – vonulatok a kortárs magyar irodalomban és művészetben* Szokolczay Lajostól egyformán tanulságos olvasmány. A bizonyításra alkalmazott példákhoz (végre is a változásnak ilyen előkeresett mintái a paradigmák) az ember szomjazva jó, várja az okosságot, kapja is, nem reklamál hát, nem ajánlgat gyakorlatot, eszében sincs pótteóriát faragni, az íráshoz ráadás-bekezdéseket proponálni a szakember számára, csak morfondírozgat. A szerzők tanúsításait konkretizáló

nevek sora: garantált szint. Csupa nagyszerű intellektus, elsőrendű alkotó! Ahogyan minap, ma is és egyre-másra érvényes: Csoóri Sándor, Agh István, Oláh János, Utassy József, Nagy Gáspár, a végre kellőképpen méltatott Szécsi Margit, Bella István és Gerecz Attila. És pláne a csángó magyar sor-költészet bravúros fölérendelése az ismeretlenek; tovább: a határon túlról Sütő, Szilágyi Domokos, Lászlóffy Aladár, Farkas Árpád – ők s még jó egynéhány név: tényleges értékű érvek. Nemzet, alkotás, sors egyidejű emlegetésekor mindük a maga terében: mondhatni, oszlop vagy gyámkő – kinek hogy. Az ember kiejti a nevüket, s értéket igazol. Egyikük-másikuk fogalom, esetleg valószínű allegória.

A világirodalmon belül azonban a magyarság mint irodalmi, művészeti inspiráció és méret a reprezentatív glédánál egy kellően szerény kataszteren is sokarcúbb. Nem presztízsről van itt szó, hanem minél dúsabb színezésről. S észrevenni azt, hogy a nemzeti érzésvilágról szerteszétebben is születik érték: nem sejtés, nem játék a ranggal, nem kombináció. Nem a változatossággal való mérközés. Hanem kiterjesztett látótér. És igen: morálon, paradigmákon studiózva nem árt mérlegre ültetni egynéhány olyan művészt, aki tán kevésbé közvetlenül, de semmivel sem gyéresebb hűséggel keresi a formát, amelyben az alkotás közösségi, erkölcsi vonatkozásai, a létezés sorsszerűsége ugyancsak újszerű kifejezést nyerhetnek. A tényekhez azért, hogy tényként álljanak: szükségtelen a magyarzkodás. Az egyébként kimunkált kritikai gondolat csiszoltságát viszont még nyilvánvalóbbá tenni a kézenfekvőnek a rögzítése. Csupán a példa kedvéért (mert a névsor csakugyan alkalmi precedens), és hogy egy műfajnál maradjunk: Kiss Anna, Mezey Katalin, Tóth Erzsébet, Kalász Márton, Kovács István, Péntek Imre, Prágai Tamás vagy történetesen Végh Attila, Villányi László költészetében, meglehetősen változó hangsúly, szíre-szóra nem harsog, viszont több mint eljövendő érték a nemzeti karakter. Főleg kimutatható, ha értjük, amit Babits mond: hogy a nemzet néha csak egé-

[Szemle]

szen kicsiny csoport, sőt olykor egyetlen ember.

A sorsvélemények egymáson való fenése műhelyépítő eszközöket élesít, nem fegyvert. Balgaság volna-e, vagy nagyvonalúság, egy tágabb rádiuszban néhanapján előtérbe hozni minél többeket, amikor a törzsökről és annak sorsáról beszélünk?

A sors firtatása: a genus firtatása; emez hordja, formákhoz juttatja, elviseli, köszöni, vagy módfelett ki nem állja amazt. Így vagy úgy, a viszonyulásaik: kiapadhatatlan kútfő. Akár nyomorúságos, akár fenséges, a sors az a fajta emberi lényeg, amelyben mindig marad valami megérthetetlen, noha megannyi metafizikai energiategy sugározza felé kíváncsi irányfényt. És megannyi szellemi attitűdöt fűt az érdeklődés, hogy világosságával minél erőteljesebben és minél többet megragadjon abból a lényegből, amelyet a szív ködösen érzékel. Furcsa, de többnyire e ködösségen át, vagyis a hangulat révén válik először érzékelhetővé a sors; momentán legyen bár mégoly elmosódott, a szívet érinti meg elsőnek. Véletlen-e, hogy a sors nagyformátumú fürkészőiben a racionalitás és a tisztán látó szellem először rendszerint a szív segedelmével éli meg diadalát?

A szív gazdagjait latolja a maga mérőeszközén Bertha is, Szakolczay is, miközben tanulmányaik hőseiben nem mellékesen úgyszintén sorsszerű szerep az észé. Igaz: a szív időnként tompa és szeszélyeskedő. De nincs-e megannyi minta s eset, hogy a jóakarató ész, és nemcsak hébe-hóba, éppen jóakarató fegyvereivel kényszerítik borzasztóságokra? A kiáltó szabadság, testvériség, mondjuk, francia földön, ésszerűen megtámogatva nem lett-e önmaga zsandárja és ítéletvégrehajtója? Szív és ész: már csupán az anatómia révén is integrálissak, de integer voltuknál kevés kényesebb dolog van a világon.

Mindenesetre Szakolczay Lajos egy nagyobb regényre való szereplőt vonultat föl a *Hit, erkölcs, magyarságban*, amely az irodalom kályhájától a művészet csaknem egész csarnokán átlejt, hogy mégis legszorosabban a betű művészeihez kösse magát. Itt máskor nem nagyon emlegetett nevek (például Fáy Ferenc, Kovács István) kerülnek elő, s egész

művészeti ágak bizonyos kontúrjai kapnak hangsúlyt. Szinte már sok is, ami vázlatnál jóval alaposabb, kiterjedtebb, mélyrehatóbb, de teljeshez közelinek kéttucatnyi könyvoldalon is szűkre szabott. Ugyanígy kalkulál egy kísérletével Bertha Zoltán. Az *Új Vetés – Fiatal nemzedékek a kárpátaljai magyar irodalomban az áttekintés és a mélyrehatás egymás súrolása*. A téma viszont, hasonlóan Szakolczayéhoz, szinte szükségképpen. Ifjú emberek adnak kellő indokot, hogy az irodalom, itt éppen tudósi szócsövön át, latolhassa holnapi önmagát. Hogy Kárpátalján miféle ajánlattal áll a jövő elé, ezt Bertha minél több névben igyekszik megsejteni. Szálak és árnyalatok összesodrónak? Szétágaznak? Ha *elemi lét- és megmaradásgondokkal terhes, súlyosan kérdéses-kétséges sorsunkat* egy nemzedék újmód megírja, erőfeszítésből máris méltón vizsgáljuk. Különben pedig az étellel úgyis az élet fog elszámolni. Mint elszámolt tegnap, elszámol ma.

Hogy a meztelen érdek táncától bódult és matt hangulatú világ mit kezd, mit kezdetne az olyan titkok, impulzusok, önérzetek magas nívójú megfogalmazásával, az olyan eszesen átgondolt erkölcsiséggel, amelyre Bertha Sütő Andrásnál, Utassy Józsefnél, Serfőző Simonnál, Szakolczay a *Holnaposok* és a *Nyugat* körül vagy éppenséggel Nagy Lászlónál és Csoóri Sándornál figyel föl, sem nem elenyésző, sem nem tárgyaltalan kérdés. Kiváltképp nem az, ha a gondolat a sorshoz harangozik. Sűrű emlegetések szerint annyira unatkozó és kába a világ – már ha ugyan nem betáraz, nem bombázókat nyergel föl –, hogy hajlamos összekeverni a vakítót a ragyogóval. Machinátorait leszámítva, a világ is az önfenntartás napi zajlásában alighanem, mint a lélek, a sokszínűséget, az életújdonyságot, az életújulást keresi; legfőképpen persze önnön távlatát, s talán még nem löki el az épülést. És meglehet, ez a keresés-engedés is van annyira értett és makacs, mint amilyen kérlelhetetlen a *business of life*.

Sorsmetszetek, Sorsszerűség – és Jékely Zoltán, Nagy László, Sütő András, Tollas Tibor, Bella István, Nagy Gáspár s még

annyian! Nevek, nevek; változatos jelöltjeit húzza vagy emeli személyükben a sors. Nem ők a sors hangjai; mi sem áll távolabb tőlük, mint a fellengzősség. Ők a rejtett hangzatnak, ama végeérhetetlen boldog lármának és jajkiáltásnak a meghallói, amit a sors nagyszerűsége vagy esztelensége sodor feléjük, de csakis számukra fenntartott életrevalóság gyanánt. Nagyságuk egyetlen fényűzése ez, mert többet, mint ember hallhat, ők sem hallanak. Lélek és mozgás száll rájuk: ez a sors, ezt fordítják át zengő szavakká, lázadó igévé, avagy groteszk zsvavijá.

A leírt gondolat ezer elhallgatott másik gondolat helyett beszél. Így szokás mondani. Hát nem pontosan a sorshoz illő szép véletlen, hogy a két szerző egymást is megtalálja könyvében?

A megkerülhetetlen irodalmi minőséget klasszikus eleganciával létrehozó, közben alakulások és megvilágosodások fokozatait megjáró Lászlóffy Aladár a filozófiáig elmerészkedő szépség és a változatos formahasználat nagy egyéni példáját hagyta ránk. A folyton művek közt bolyongó kritikus feje fölött hol tudomány, hol a véletlen misztikus jelentősége: a lélektan. Annak, hogy e bolyongó alkat, akinek a szemében a nagy mű bizonyos értelemben időtálló test, s előbb vagy utóbb találkozik vele, nagyjából sejtjük az okát. Utóvégre a méz

és a méreg ízét egyformán ismerő kritikusban sem csak a módszeresség dolgozik, a sors is. S tessék, ez úgy hozta, hogy Bertha Zoltánnak és Szokolczay Lajosnak is kitüntetett tárgya Lászlóffy Aladár. Sokat, érdekeset, tudni illőt mondanak róla, de az igazán szép az, ahogy a nagyszerű íróról a két kommentátor egymást idézve nyilatkozik. A gondolati, képi variációk bőségével gazdálkodó Lászlóffy egy Berthamondatban eleveníti meg Szokolczay. „...hatalmas szellemi kincs birtokosa, amely szülőföldjét, Erdélyt gazdaggá teszi” – bólint minderre Bertha, egy Szokolczay-passzust citálva.

Az ember sorsa: cselekedni és várni, hogy gyümölcsözzék az élet; a művészé: várni, élni, cselekedni, hogy megérjen a mű. Szokolczay Lajos írja a könyvében egy helyütt Csoóri Sándorról: benne „a személyes sors, összes tragikus felhangjával és a közösségi sors minden drámájával” egy különlegesen karakteres szellemet éltet. Voltaképpen sorsról és ihletettjeiről szólva nem ilyesmiféleőről beszélünk-e mindig? Egy ésszerűen végigvitt misztériumról és egy már-már ösztönszerű tisztánlátásról. S véletlenül nem valami ugyanefféle dolog jut-e az ember eszébe, amikor merészeli bevallani, hogy igenis szüksége van a művészetre?

KELEMEN LAJOS

KELEMEN LAJOS (1954) Kaposváron él. Verseket, esszéket, könyvkritikákat ír. Utóbbi kötetei: *Olvásó* (esszék, 2008); *Föltett igaz* (válogatott és új versek, 2010).

Vadomori – ellenpontok

Szerencsés Károly: *Véna. Vér, Irodalom, Történelem*

gy fényképen Ingmar Bergman *A hetedik pecsét*-ben szereplő

Bengt Ekerottal beszélget. (A pillanat valószínűleg „elkapott”, jóllehet emlékeztet C. D. Friedrich néhány festményének beállítására, amelyeken a néző a képen háttal álló főalakkal

VADLÓ KIADÓ,
2011

együtt szemléli a tájat, észrevétlenül részévé válva a műalkotásnak,

mintegy *belesemmisülve* a látványba.) Bergman a fotón – úgy tűnik, feszülten és figyelmesen – azt hallgatja, mit mond neki a fehér bohóc-maszkot, fekete köpenyt viselő színész, aki a

[Szemle]

filmben a *halált* játssza. Kissé egymás felé fordulnak, előttük elmosódó erdőrézlet dereng (az a bizonyos ismeretlen tartomány), fölöttük jobbra kamera, oldalról súroló fények. A halál kemény sziklán ül. A mellette kuporgó Bergman a halált hallgatja. Mi, mindnyájan, jóllehet ez idő szerint kívülállóként ugyan, de ott állunk mögöttük, fülelve a különös, diszkrét diskurzusra.

Hasonló benyomásban lehet részünk, amikor Szerencsés Károly némileg nyomasztó, tudattalanunkban szorongást keltő *Véna* című könyvének első, majd utolsó részét olvassuk. A kötet 2006-os naplóbejegyzésekkel kezdődik, majd a 2011-es év feljegyzéseivel fejeződik be. A naplórészletek minden mondata mögül kihalljuk, amint a szerző a halállal társalog. Alkudozik. Reménykedik. Szenved. Kórházi kezelésre jár. Fél. Összeomlik. Újrakezd. Retteg. Ismét összeomlik. Elege van. Elege mindenből. Kezelésre megy. Nézi saját, testéből kivezetett véréit, amint megtisztítják a dialízis során. Jobban van. Ismét újrakezd. Azután a kreatinin (a mérgezettségi szint) újfent kritikus mértékben emelkedik szervezetében. Elég volt. A halált akarja választani a halállal szemben. (Értehetőbben: a meghívott, az önkéntes halált a betegség ellenében.) Megmentik. Küzd. Feladja. Mérlegel. Megint újrakezd. Harcol. Hitbe, Istenbe, a másikba, a szavakba kapaszkodik. Munkával – az alkotással – próbálkozik, de a halál egyetlen nagy zárójelbe tesz mindent.

Szűkszavú, kopogós, sivár mondatok – amelyekből mintha emigrált volna néha a létezés – tudósítanak betegségről, vizsgálatokról, dialízisről, mérgezettséget jelző számokról, vérnyomásadatokról. A szenvedés értelméről és értelmetlenségéről, a test küzdelméről és a lélek fásultságáról, alkalmanként a halálnál rosszabb letargiáról, valamint az egyetlen feltehető, noha logikátlan kérdéstről: a *miérről*. Nem csupán egy metafizikai igénnyel megfogalmazott kérdéstről van itt szó természetesen (arról, hogy miért halunk meg), hanem egy másik, sokkal kínzóbbról, ami így hangzik: miért *így* hal meg az ember? Hosszan, kínlódva, havonta leveretve, az elviselhetetlen reménytelenséget havonta mágikus reménnyé bűvölve.

A halál akkor „érdekes”, akkor vonzó, misztikus, netán (transzcendens ködbe burkolva) hívogató a halandó számára, ha távol van tőle. Akihez évek óta hetente, néha naponta bekopog, annak valóságos. Ahhoz – paradox módon – a semmi valósága jön látogatóba, feltéve a heideggeri kérdést, miszerint miért van lét, miért nincs inkább semmi?

Bergman zseniálisan ráérezett – *A betedik pecsétben* –, hogy a halálról csak a középkor szimbolikus nyelvén (legyen az sors, kép vagy szó) lehet érvényeset mondani. A halál, a kollektív haláltánc sötét árnyalakjai azonban a reneszánszban elhalványodnak, a barokkban pedig teátrálissá lesznek. A modern korban, különösen a XX.–XXI. században a halál már nem kasszával, hanem többnyire injekciós tűvel közeledik felénk. Nem zörgő csontvázra hasonlít, inkább fehérköpenyes, segítőkész orvosra. Szerencsés Károly ezt írja kényszerű számvetésében: „A halálról is kellene beszélni. Milyen szerencsés, aki csak a megfelelő pillanatban találkozik vele. Sokat szenvedtet a halál azt, akivel hosszú ideig együtt fut az úton. Mintha élvezné. Ül az ágy szélén, és mosolyog. Ott van belül. Alázatosan táncolnál a Pápa előtt a fényes székesegyházban, de nem engedelmesskednek a végtagjaid, táncod dacos, dolyfös gesztus, vonaglás; átszellemült mosolyod pimasz vigyor. Véged van. Kiátkoznak, magad maradsz. Egyedül a halállal, ő marad társad. Nevetsz, s ő veled nevet. S a nevetésed már keserű. Zakatol, molesztál.”

Fájdalmasan hiteles sorok ezek, mert minden szónak valódi tétje, minden mondatnak rendkívüli láttató ereje van: egyszerre középkori és mai.

A napló vadamori (megyek meghalni) ütemének-zakatolásának ellenpontjait a könyv következő fejezeteiben találjuk. Különösen a *Víziváros* című rész ifjúkori, napsütötte, lázadó, mégis uras (noha elvtársi világ volt), szent összevissza tájai ragyognak az elmúlt idők örök, nosztalgikus fényében. Olvashatunk terekről és presszókról, templomokról és kocsmákról, az Ifjúsági parkról és cipésműhelyről. Ízekről, a régvolt hol karcos, hol édes kortyairól: sörökről, borokról, pálinkákról. Társakról, barátokról, legendás zenészekről Baksa Sós Tamástól

Radics Béláig. (Bélát a pártba! – hangzott a „mozgalmi” jelszó. Azt hiszem, ennek a felhívásnak szarkasztikus, jöllehet hiteles forradalmiságát a szerző utáni generációk nem nagyon értik. Akkor és ott, a hétköznapok permanens forradalmi lázában azonban maga volt a vegytiszta lázadás a „fennállóval” szemben. Utóbbi hivatalosan szocializmusnak nevezték.)

Kitűnő, élvezetes – mivel az író-történelem számára szakemberrel ellentétben nem érzi kötelességének az olvasók untatását – esszét találunk József Attiláról a könyvben. Szerencsés Károly elsőrangú elemző. Szereti, nagyra értékeli József Attilát, ami nem jelent egyet azzal, hogy ne látna hibáit, politikai nézeteinek hiányosságait, torzulásait. Nem rokonszenvez az „imádjuk Attiláskát, az édi kis árvát” fan club picsogóival, sem a „ne tessék má’ bántani szegény József Attila elvtársat” szakmai-ideológiai tömörüléssel. Nem sorol be a József Attila-igazolóbizottság baloldali irodalomtörténelemszeinek stupidjai közé sem, akikből erős túlkínálat van e szellemileg amúgy kies tájon. Szerencsés elemzőként mindössze tárgyilagos. Többre nem is vágyunk ez ügyben.

Találunk számos olyan írást a kötetben, amellyel a felnövekvő generációknak, az örök magyar balekok új és még újabb nemzedékének – a tisztánlátás érdekében – feltétlen meg kellene ismerkednie. Azért, hogy ne maradjon helytartók és alattvalók népe a nemzet. Modellértékű például a Major-família tündöklése. Ákos a köpönyegforgató vérbíró, Tamás a minden gátlástól mentes karrierista színész, valamint a kedves mama, Majorné Papp Mariska története. Utóbbi saját versével köszönti a Budapestre bevonuló Horthy Miklóst. Gyermeke, Major Ákos 1945 januárjáig a Honvédtörvényszék bíróját, azután hirtelen ideológiailag megvilágosodik, így rövidesen (1945 februárjában), már a kommunistákhoz átigazolván, az Oktogonon akasztat, azután a kékcédulás választási csalásban tünteti ki magát. A kommunista színész Major Tamás 1949-ben – a Nemzeti Színház igazgatójaként – *Macbethet* tűzi műsorra, ahol „a címszereplőt Rajk László figurájára veszi”, besegítve a közhangulat

megteremtésébe. És így tovább... a baloldali etika röggös, ám sikeres, kifizetődő *út-ján*.

Megtudjuk a könyvből, hogy a Tanácsköztársaság megszünteti a parlamentet, majd helyette létrehozza a Tanácsok Országos Gyűlését, amelynek tiszteletbeli elnöke V. I. Lenin lesz. A baloldal politikai mimikrijére, elvi opportunizmusára jellemző, hogy nemzetközi vonalmát – amennyiben a hatalom megszerzésének érdekében a szükség úgy hozza – képes látszólag feladni, majd terveit nemzeti színű pántlikával átkötni. Nagyjából azonképp, ahogy manapság teszik, mikor a vörös csillagot még szívük bal kamrájában melengetik, bár kitűzőként már a Kossuth-címert hordják. (Heidegger Nietzschét elemezve alapvető fontosságúnak érezte a filozófus gondolatait *a hatalom akarásáról*.) Az érdek, a hatalmi érdek bárminek az álöltözetében megjelenhet. A politikatörténetben – általában a történelemben – ez a náciaktól a kommunistákig célirányos, jöllehet időnként csak latens formában érhető tetten. A totális rendszerek, ami propagandájuk lényegét illeti, tulajdonképpen gátlástalanságukkal hatnak, mivel a társadalom tagjai igyekeznek megőrizni a józan ész illúzióját. Ugy vélik a jámborok, ekkorákat nem lehet hazudni, ez képtelenség, kell legyen benne valami igazságnak. A kommunisták taktikájára jellemző – írja Szerencsés –, ahogy Rákosi érvelt a bíróság előtt: „mi, kommunisták fegyverrel a kezünkben akartuk visszautasítani a trianoni szerződésnél jóval kedvezőbb békeszerződést is”. A történész szerint azonban bebizonyosodott: „az ország megmentésére mindig több esély van nemzeti alapon, mint a nemzetköziség jegyében”. Mit tehetünk ehhez hozzá? Legföljebb ennyit – a globális nyitottság jegyében –: no comment.

Szubjektív kislexikon – amolyan intellektuális önarckép szellemi tükörben – zárja a kötetet. Ritka élvezetes olvasmány. Néha vitriolos, máskor csak finoman gunyoros vagy egyszerűen, netán fásultan tárgyilagos. (Ideológiai fásultságra gondolok, miszerint már megint ezek a világmegváltók, már

[Szemle]

megint ugyanazzal a nótával, csak egy oktávval feljebb...) A kislexikon – *A kötetbe besorozott írók* – igazi desszert a könyv végén. Néhány példát taláalomra kiragadva a névsorból, betűrendben haladva, a következőket olvashatjuk: „APRÓ ANTAL (1913–1994) Kommunista politikus, hivatásos forradalmár. 1945-től a nyolcvanas évek közepéig a legfelső vezetésben. 1971–1984: az Országgyűlés elnöke. A kommunista gumigerinc mintapéldánya. A kiigényelt villája öröklődött.” Néhány lappal odébb, az eredetileg történelmi, majd inkvizitóri babérokra vágyó igazgatóról (Habsburg Intézet) ezt találjuk: „GERŐ ANDRÁS (1952–) Történész, az ELTE tanszékvezetője. Rengeteg könyvének borítóival díszítette egyetemi szobájának falait. Köztük igen kiváló munkák is vannak, mint például az »Elsőpró kisebbség« vagy a »Befejezetlen szocializmus«. Határozott eszmerendszer mentén gondolkodik és cselekszik, amelynek vannak kapcsolódási pontjai az én világomhoz. Néha messzire kilendül ebből a helyzetből. Egészen odáig, hogy nekünk, magyaroknak díszpolgársággal kellene elismernünk Jellasics és Haynau munkásságát, jelezve ezzel is nyitottságunk más környező népek történelmi tradíciói iránt.” „GÖMBÖS GYULA: (1886–1936) Katonatiszt, politikus, magyar miniszterelnök (1932–1936) Példaképe, Mussolini után gyakran nevezték »Gömbölni«-nek. Filmkockák megőrizték, hogy karlendítéssel köszönt, ami pedig Szálasiig szalonképtelen volt Magyarországon. Szobra az Erzsébet-híd budai hídfőjénél állt, de még a háború alatt felrobantották.” „PÉTER GÁBOR (1906–1993) Király utcai mellényszabó, kommunista politikus, a politikai rendőrség (PRO, ÁVO, ÁVH) feje. Irányításával a politikai rendőrség 1945 elejétől az MKP kizárólagos hatalomra jutását szolgálta. Lehallgatta a koalíciós partnereket, állami vezetőket, információkat gyűjtött Rákosi számára. Már 1945-től kreált pereket, embereket tüntetett el, kínzott meg és kényszerített hamis vallomásokra. A szervezetet és Péter Gábort is utolérte a terror öngerjesztő jellege: 1953-ban elítélték. 1960-ban Kádár kiengedte, de

azzal a feltétellel, hogy a politikától távol tartja magát.” A politikusok, történészek mellett olvashatunk írókról, költőkről, képzőművészekről, beatzenészekről. Kiragadva néhányat a terjedelmes listából: a már említett Baksa Sós Tamásról, Szörényiről (*Utazás* című dala még mindig „programom” – írja Szerencsés), Bródy Jánosról („a rendszerváltozás utáni politikai állásfoglalásai kiábrándítók. Lehet, hogy nem tehetett másként. Nála nagyon erős a kérdés: meg tudja-e őrizni a nemzet, vagy elidegenedik?”). Nem folytatom. A kötetbe besorozott írókról készült miniatűr portrék hol fanyarok, hol édesek, hol csípősek ugyan, de mindig delikátok.

A könyvet becsukva az olvasónak – nekem mindenképpen – eszébe ötlük a szerző két nagy, drámai kalandja. Egyfelől a tudományos munka az igazságért, a tárgyilagos nemzeti önismeretért, ami rengeteg gáncsal járt; másfelől a küzdelem az életért, ami alkalmanként rutinszerű, máskor tragikus vagy éppen elég már belőle. (A mű néhány részéből érezhető, írójuk minden egyes sejtje azért üvölt időnként külön-külön, hogy legyen már végre vége az egésznek. Elég, biztatják a szirénhangok, add fel!) Közben múlnak a hétköznapiak interjúkkal, tévészerplésekkel, külföldi utazásokkal, családdal, barátokkal, egyetemi előadásokkal, könyvekkel, kutatómunkával. A történész azt vizsgálja, hogyan szüli a múlt a jövőt, miként értelmezi a jelen a múltat, amely úgy, olyan végzetesen öleli egymást az időben, akár az életet a halál a létben. A világ intellektuális birtokbavételénél azonban nehezebb, végzetesebb kaland a túlélés terének megteremtése – testben és lélekben –, a vénában lüktető halál tárgyasítása a pszichében. Íróként persze vigyázni kell az arányokkal, ha efféle naplójegyzeteket közöl az ember – bármilyen frivolul hangzik is –, mert a halál, jóllehet abszolút „valami” – helyesebben fordítva: valami abszolút –, emberi mértékkel mérve könnyen mennyiségi kérdéssé válhat. Különösen mások szemében. A sok kis hőhérpillanat megkérdőjelezi az egyetlen, nagy, végső pillanatot. „Láttam a legyintéseket –

írja Szerencsés –, csak dumálsz, aztán még mindig itt vagy, és nyomod magadba a sült hagymakarikákat.” Hát, igen, valahogy így: az együttérzés könnyen inflálódik. Egy profetikus hajlamú, noha meglehetősen epés magyar író mondja: tragikus, ha valaki beleesik a kolbásztöltő gépbe, ellenben akkor már komikus, amikor a gép feldolgozza, becsomagolta, kitöltötte 10 dekás adagokba. A vodomori ilyenkor gellert kap. Itt persze nem a megélt, hanem a megírt valóságról van szó. A szöveg nem bír el annyi fájdalommal, amennyit a test. Szerencsés Károly tudja ezt. Nem irigyeljük tudását.

A halálról beszélni – régóta így gondolom – valójában lehetetlen. Úti beszámolókat írni a tartományról, „honnan még nem tért meg utazó”, nos, meg lehet próbálni, de legfőlőbb a kapuig jut az ember, a halálfélelemig. Itt megszólalhat hitelesen vagy szenvedve, cinikusan vagy – stílszerűen – halálra rémülten, enerváltan vagy túlfűtötten, állaltesülten vagy az elmúlás tényét mélységéig felfogva, a gyűlölet hangján. A középkorban a halálnak misztikuma, misztériuma volt (nem véletlenül választja ezt az időszeletet Bergman a filmjéhez), a modern korban viszont éterillata van. A transzcendens titok megtelt a fertőtlenítő meg különféle orvosi szerek szűrős szagával. Szerencsés Károly tapasztalta ezt, jól lehet tisztában van vele, hogy a haláltánc, a vodomori más. Más ütemre történik. 1510 körül másolta egy soror a Nyulak-szigeti kolostorban a „halhatatlan” sorokat, melyek így szólnak: Elmegyek meghalni... Ekként kezd minden szakaszt kopogósan a középkori szöveg. Talán a nyelvben van a titok, nyilván a nyelv miatt hiteles. Valamint a halál (a haláltánc) demokráciája miatt, ami nem szavazati demokrácia. A halált érteni, vele párbeszédet folytatni persze nem lehet. A halál legfőlőbb annyit mond, mint Pilinszky az *Apokrifban*: a te beszédedet, az emberi beszéded én nem beszélem, nincs is szavam. Nos, többnyire önmagunkkal beszélünk.

Akkor, hát, mi marad végül? – faggatjuk a szerzőt. Mi marad a reményből, amelynek

ellentmond az orvostudomány, az idő? Szerencsés Károly azt válaszolja: a hit. A hit, mert az alkotás, a művészlét, a tudóslét nem elég. *A betedik pecsét* egyik jelenetében, az erdőben (bármikor jut oda az ember – az életút elején, felén, végén –, sohasem jókor érkezik) a halál a kétségbeesett mutatványos, Skat alatt fűrészeli a fát. Nincs kibúvó? – kérdezi Skat. – Színészekre nem érvényesek kivételes szabályok? – Nem, ilyen esetekben nem – feleli a bohócarcú Halál. Nincs kibúvó. Skat alatt elvágja a fatörzset az alkut nem ismerő küldött. Ha nem rémül azonban halálra az ágak között a komédiás, míg a kérlelhetetlen mester odalent ügyködik, akkor fent új perspektíva nyílik előtte. Körülnézhet. Mást láthat, mint lenről, ahol bokrok, homály, lombok akadályozzák a tisztánlátást. Persze ez sem kiút, csupán lehetőség. Bergman ugyan azzal biztat bennünket – ellentmondva önmagának, mikor mégis megmenti a másik színészt, Joftot meg családját –, hogy az ember a művön keresztül megmenekülhet, halhatatlanná, túlélővé válhat (a la Canetti), amennyiben mutatványosból képes művésszé lenni.

Szerencsés Károly, úgy tűnik, szintén tudja ezt. A fa tetejéről körbe tekintett. Megtapasztalta: a napi gyötrelmes túlélés időnként megkönnyíti a másik gyötrelmet, az alkotás gyötrelme. A túlélés túlélésére azonban végül nem marad más, csupán a hit. Aki nem hisz – mint e sorok írója sem –, annak ajka ilyenkor gúnyos, diszkrét, mindentudó fintorba fut. Megmarad ez a látszólag fölényes mosoly mindaddig, amíg nem kerülünk a halál közelébe, nem halljuk a fűrész hangját, miközben kínos hullavigyorba görbül a szánk. Belekapaszkodnánk bármibe, de nincs mibe. Megértjük: a halál valóságos, jóllehet a modern világban némileg irreális, alaktalan „valamivé” (semmivé) lett. Nem segítenek itt az újkori irodalmi művek. Sem Örkény *Rózsakiállítás*a, sem Tolsztoj *Ivan Iljics*e, sem Borges *Titkos csodája*, sem Thomas Mann precízen felvázolt látomása Velencében. A halál szemünk vakfoltjára esik. Jobb pillanatainkban a középkori haláltáncok enyhítik az elviselhetlent. Holbein és a töb-

[Szemle]

biek. Esetleg kimehetünk a Nyulak szigetére, azután míg nézzük a Dunát, felidézhetjük a – talán – Ráskai Lea másolta sorokat: Elmegek meghalni...

Vagy hiszünk. Minden szenvedésen innen és túl: „Uram! Minden szenvedést én kérek! Ha megtagadlak, majd akkor is! Uram! Kérem!” A végszó tehát maradjon a remény szá-

va, a napló (*Véna*) utolsó két mondata, amelyet kár volna – kívülállóként – körbelocsolni az optimizmus híg levével, ráönteni valami metafizikai végkiárusításból megmaradt, poshadt, akciós szőlőttyöt. Szerencsés Károly utolsó mondatai így hangzanak: „Az életem? Egyszer már sikerült.”

MÓRO CZ ZSOLT

MÓRO CZ ZSOLT (1956) Kőszegen élő író.

Korszerű történetek

Herza Mikola: *Kísérteti jelleggel*

römhírt, jó hírt közölni – mindig felemelő érzés.

Még az irodalomkritikában is az.

Friss hangú, mesélni is tudó prózamester jelentkezett a keleti végeken, Csíkszeredában: Hertza Mikola. Történetei olyanok, mintha izgalmas, furcsa nevét (írja Hertza alakban is!) nyújtotta volna papírvékony térsztalevéllé gyúródeszkán. Hol fájdalmas groteszkbe hajlanak az esemény-magvak, fragmentumok, hol az értelem kilobbanása utáni tébolyba, hol pedig csak úgy, váratlanul kilépnek alakjai a tárgyias, elviselhetetlenül monotonná vált, gyakorlatias világból – a semmibe. Mindez eléggé ismert eljárás és írói gyakorlat az irodalomban, a Tóth Árpád-i vessortöredék, az „indult a józan robot” olyan közkeletű, hogy felröppenhet az akár egy pékinas szájából is. Csakhogy... Nos, ennél a „csakhogy”-nál kell keresni Hertza titkát. Mert hogy van titka, azt már az első tíz oldal elolvasása után megérzi az olvasó.

Molnár Vilmos írja az előszóban, hogy manapság az ember „az elfásultságtól már a fákat sem látja, nemhogy az erdőt.” Tehát már a klasszikus bölcsességek igaza is megdőlt. Se a fát, se az erdőt nem látjuk. Milyen újkori vak-sággal ver minket a Teremtő? Minden bizony-

HARGITA KIADÓHIVATAL,
CSÍKSZEREDA, 2012

nyal erre a kérdésre keres választ első kötetével a fiatal szerző. Úgy

belebonyolódtunk, mi, XXI. századbéli emberek, a mindennapok nyúgeibe, hogy elveszítettük ember voltunk érzékelését. Se a társas-páros, se a társadalmi együttélés lényegét nem érzékeljük már igazán, sőt az egyén is kezd egészen furcsa jelzéseket kapni belülről. Az agyból. A pszichéből. Ez lehet olyan méretű, hogy megbomlik az elme, s jön a halálugrás, akárcsak Arany János *Hidavatás* balladájában. *A kakukkóra* című elbeszélés alakja, Mihály véccészőjét keres az ócskapiacon, de ahelyett kakukkos órát vesz, amelynek a hangjától, amit eleinte áhítattal hallgat, megbolondul, s leveti magát az erkélyről a betonra, ahol hullamerevséggel szorongatja markában a semmit.

Klasszikus lenne a történet, ha Mihálynak (sőt a feleségének is) ne lett volna akora élvezet a bongás, az órából kiugró kakukk látványa, amelytől képes volt „már-már költőien” gondolkodni. Nos, itt aztán elmélkedhet a „jámbor olvasó”, mi minden söpört át rajtunk, mi minden száguldott át fölöttünk egy, másfél évszázad alatt, amit kezdetben eufóriás örömmel fogadtunk, s ami, mint az arab mesében a kicsi kigyó, ránk nőtt, behálózott, kiszívta vérünket, agyve-

lönket: autó, repülőgép, rakéta, űrhajó, rádióaktivitás, maghasadás, termonukleáris fúzió, atommeghajtású tengeralattjáró, lézersugár, pénz, divat, tévé, világháló. Még arra is volt torz fantáziánk, hogy a legcsodálatosabb hangszer nevével ruházzunk fel egy borzalmat: Sztálin-orgona. A technikai abszurditás irányába mutat *A lift* írása is. Igazán hasznos, ártalmatlan, nélkülözhetetlen a magasba szökő épületek felvonója, csak hogy Hertza liftjének van egy nonszensz furcsasága. Tízemeletes a toronyház, mégis tizenkét gomb van a műszerfalán. Ennek a matematikai abszurditásnak természetesen az a következménye, hogy a tizenkettedik gomb megnyomásával a semmibe lehet fölrepülni.

Ennyi adalék éppen elég Hertza Mikola írói világának jelzésére. Civilben programozó, rendszermérnök, emiatt természetes, hogy a technika világából hoz új színeket, új variációkat, új élethelyzeteket. De nem csak onnan. Éppen a kötet címadó írásával (*Kísérteti jelleggel*) újraírja a mitológiák, a legendák, a teológiai tanítások fejfájdító történetét, a feltámadást. Kísért a gondolat, összevetni Tamási Áron *Rendes feltámadásával*, de az szétfeszítené e jegyzet kereteit, s Hertza írása önmagában is megáll a lábán. Ha Tamási a szegények igazát feszegette híres novellájában, Hertza XXI. századi profán feltámadást képzel el. Ott az Úr anyala trombitál, itt, Hertzánál „az égieket személyesen nem képviselte senki”, hanem „a városi tanács által kijelölt illetékes” nyomja meg az összeeszkábált feltámasztó készülék Start feliratú gombját. Ebből a szándékosan kilúgozott történetből csakis anarchia, szédelés, korrupció, iszákos, lumpen alakok szédelgése kerekedhet ki. (Az írás anakronizmusa rokon Mikszáth Kálmán *Új Zrínyisz* regényével.)

Hertza nem minden írásában rugaszkodik el ennyire attól a médiumtól, amelyben él. A Csíki-medence, Csíkszereda és környéke mind a nyelv, szójárás, névhasználatban, mind a történetek lokalizálhatóságában nyomon követhető. Az abszurdal, a nonszensszel jól megfér a realitás. A Székelyföld urbanizációja, akárcsak más vidékeken, tönkretette a falut. Két írásában is arra reflektál, miképpen borul föl a nemzedékek rendje, az

egészséges hierarchia, az ember anatómiai épségét, egészségét biztosító életmód: *Az élet értelme 1.*, *Az élet értelme 2.* Az elsőben valóságosan tér vissza az unoka a nagyszülőihez a tornácos házba, a tyúkszaros udvarra, de a disszonancia nem is a városi és a falusi életmód különbsége miatt keletkezik benne, hanem a tudatlansága miatt. Azt kérdezi, miért kaszálnak itt az emberek, és mire használják a szárított szénát? Itt a baj! A biológiai lánc, pontosabban annak az ismerete meghibásodott az agyban. Ha az állatok nem esznek takarmányt, akkor az ember nem eszik... Ki se lehet, nem is kell kimondani ennek az égbekiáltóan nagy szakadásnak a végső következményeit.

A második rész ötletével már messzibb rugaszkodik, ott ismét az időutazás a botkormány, amellyel mozgatja az eseményeket. „Bicsák Jenőt ötvenkilenc évvel küldték vissza a múltba, saját kérésére szülőfalujába.” Ebből a játékból az kerekedik ki, hogy ő még nem létezik, 16 év múlva fog megszületni, s édesapja, Bicsák Lajos, aki ugyancsak „időutazó kapszulából” bujt elő, legényember. És ez a sci-fibe illő sztori jól megfér azzal, hogy Bicsák a Konzervgyár kapusa, az időutazó kapszulát használat után leadják az ócskavasba; a Feltaláló Intézet mélyen szántó ekét gyárt a termelőszövetkezet részére stb. Olyan földi, sőt földhözragadt táj- és cselekmény-elemek, alakok, tárgyak vegyülnek az irrealitással, hogy komoly írói bátorság kellett azok egybeszerkesztéséhez.

Bizonyára Hertza Mikola fiatalsága, életkora is hozzájárult ahhoz, hogy túlhajtottan vakmerő megoldásokhoz folyamodott. S ha már a fiatalos vakmerőségnél tartunk, akkor azt sem szabad elhallgatni, hogy ez a nagyot akarás néha fiaskót szül. A *Q. E. D.* című karcolata csupáncsak arról szól, hogy a lány szerelmi mámorában csuklóból levágja a kezét, ujjpereceit süti ki, s szolgálja fel mustárral az imádott fiúnak, utána lépét, veséjét... Öncélú és visszataszító ez a kannibalizmus, ez morbiditás.

Sokkal szerencsésebb oldalkijárat szerzőnk számára a humor. Hertza tudja, hogy

[Szemle]

nem elég fanyar mosollyal tudomásul venni az élet abszurditásait, kezelni is kell azokat valahogy. Hosszabb lélegzetű, több részes írásával – akár egy gördeszkan – fut tova, olyan éles kanyarokkal, ami meglódítja a fantáziát. Bizonyára életrajzi mozzanat a vizsga, mégpedig a lélektan-egzámen. Az írás címe: *Stációk. Az elbukott funkcionálanalízis-vizsga*. A számítástechnikai tantárgyakból jeles student elhasal lélekelemzésből, s összeszorult torokkal botladozik haza albérlési szobájába, Bözse néne, a háziasszonya várja a küszöbön két macskájával, a plébános úrhoz parancsolja húsvéti nagytakarításra, mert a néember szentfazék, ráadásul ősz bajszával „egy szicíliai keresztapára emlékeztetett, csak magasabb, kövérebb és

félelmetesebb volt, mint a maffia félelmetes urai.” És így tovább. Szép kavargás, amelyben benne van az erdélyi valóság minden eleme, a tömbházak rengetegébe fulladt templomocska, az utcai járókelők ortodox vakbuzgósága, a keresztre feszített Jézus-szobor vegyszeres tisztítása, lemosása, majd újra-megfeszítése.

Fiatalos kedvvel, bátran, vakmerően robbogott be gördeszkáján Hertza Mikola az irodalomba, s még akkor is örömmel iramodunk a nyomába, ha itt-ott mutál a hangja, vagy ha azt érezzük, a kanyarokban kidob a centrifugális erő.

Várjuk a következő kötetét.

HEGEDŰS IMRE JÁNOS

HEGEDŰS IMRE JÁNOS (1941) Székelyhidegkúton született irodalomtörténész. 1984-ben Ausztriába emigrált. Munkatársa volt a *Bécsi Naplónak*, tudósítója a Szabad Európa Rádiónak. Utóbbi kötete: *Az író fénye* (2012).

Kút. Jenaz, Svájc